

Docenthandleiding – Verstand boven macht

Informatie

TV: Tijd van pruiken en revoluties (1700–1800).

KA: Rationeel optimisme en ‘Verlicht denken’ dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.

Duur: 1 lesuur (of 2 kortere sessies van 30 minuten).

Leerdoelen

Na afloop van de les kunnen leerlingen:

1. Uitleggen wie baron Van Keerberg was en wat hij concreet deed als bestuurder;
2. Herkennen welke ideeën van de Verlichting in zijn beleid terugkwamen;
3. Koppelen tussen historische ideeën (onderwijs, recht, bestuur) en hedendaagse democratische waarden;
4. Uitleggen waarom Van Keerberg kunst zag als bron van kennis en beschaving;
5. Reflecteren op wat er vandaag nog over is van verlichte idealen.

Achtergrondinformatie

Karel Lodewijk baron van Keerberg (1768–1841) werd geboren op kasteel Aldengoor in Haelen. Hij studeerde rechten en filosofie aan de verlichte universiteiten van Bonn en Frankfurt en werkte in Pruisische, Franse en later Nederlandse bestuursdienst.

Hij stond bekend als een “verlicht bestuurder”:

- Hij voerde burgerlijke wetten in die op rede en gelijkheid waren gebaseerd.
- Hij stimuleerde onderwijs en registratie via de burgerlijke stand.
- Tijdens de overstrooming van 1809 organiseerde hij noodhulp en wederopbouw zonder onderscheid tussen standen.
- In 1815 schreef hij een boek over de nieuwe grondwet, waarin hij pleitte voor een rationeel, rechtvaardig en verdraagzaam bestuur.
- Hij had grote belangstelling voor kunst en cultuur en publiceerde een boek over Hans Memling, waarmee hij bijdroeg aan de herwaardering van de Vlaamse Primitieven in de negentiende eeuw.

Van Keerberg belichaamt dus hoe ideeën van de Verlichting – kennis, rechtvaardigheid, vooruitgang en menselijkheid – ook in Limburg hun invloed kregen.

Antwoorden en verdieping

Opdracht 1 – Denk als een verlicht bestuurder

Instructie voor de docent:

- Introduceer kort de kern van de Verlichting: de mens moet leren denken met zijn verstand.
- Laat leerlingen individueel de tabel invullen, daarna bespreken in tweetallen of klassikaal.
- Benoem dat het niet om “goed of fout” gaat, maar om **redeneren vanuit verlichte waarden**.

Modelantwoorden:

Onderwerp	Keuze A	Keuze B	Toelichting
Religie	De kerk bepaalt wat goed en fout is.	✓ Mensen mogen zelf denken en geloven.	Dit is verlicht denken omdat mensen zelf mogen nadenken over wat goed is, in plaats van dat de kerk het voorschrijft.
Onderwijs	Alleen rijke mensen mogen leren lezen en schrijven.	✓ Onderwijs is voor iedereen.	Verlicht denken betekent dat iedereen moet kunnen leren, zodat iedereen zichzelf kan verbeteren en een eigen mening kan vormen.
Bestuur	De koning beslist alles zelf.	✓ De macht wordt verdeeld over meerdere bestuurders.	In de Verlichting vond men dat niemand alles alleen mocht bepalen. Als je samen beslist, is het eerlijker en kan één persoon geen misbruik maken van zijn macht.
Strafrecht	Zware straffen (zoals marteling) houden mensen gehoorzaam.	✓ Straffen moeten eerlijk en menselijk zijn.	Mensen moeten niet bang gemaakt worden, maar begrijpen waarom iets fout is. Straffen moeten helpen om eerlijk te blijven, niet om pijn te doen.

- *Welke van deze keuzes vinden we vandaag nog steeds vanzelfsprekend?*

Meerdere antwoorden mogelijk. Bijvoorbeeld: Iedereen heeft recht op onderwijs, dat de koning niet alles beslist en dat straffen eerlijk moeten zijn.

- *Denk je dat er nog iets is dat we niet bereikt hebben?*

Sommige mensen hebben nog steeds minder kansen op goed onderwijs of gelijkheid; er is dus nog werk te doen.

Valkuilen:

- Leerlingen denken soms dat religie “verdwenen” moest zijn; leg uit dat het om vrijheid van denken ging, niet om atheïsme. De meeste filosofen en denkers blijven religieus.
- Benadruk de koppeling tussen idee en praktijk (Van Keeverberg voerde wetten in die bij deze keuzes passen).

Vergelijk met nu:

- Laat leerlingen voorbeelden noemen: leerplicht, grondwet, scheiding van kerk en staat, onafhankelijk recht.
- Gebruik dit als brug naar opdracht 2.

Opdracht 2 – In het spoor van de Verlichting

Instructie voor de docent:

- Lees de drie uitspraken klassikaal.
- Laat leerlingen in groepjes kiezen welke denker het beste bij Van Keeverberg past en dat onderbouwen.
- Stimuleer discussie: “Waarom past hij juist bij die denker?”
- Schrijf kernwoorden van de denkers op het bord (Voltaire = denken, Rousseau = vrijheid, Montesquieu = macht verdelen).

Modelantwoorden:

- *Welke uitspraak past het beste bij wat Van Keeverberg deed?*

De meeste leerlingen zullen kiezen voor Voltaire of Montesquieu.

- **Voltaire:** omdat Keeverberg geloofde in kennis en nadenken als basis van goed bestuur. De eerste uitspraak (“Denk na, en durf te denken”) past het best. Van Keeverberg vond dat burgers zelf moesten nadenken en leren, niet alleen gehoorzamen.
- **Montesquieu:** omdat Keeverberg pleitte voor rationele wetten en beperking van macht door regels en instellingen.
- *Wat vinden wij vandaag belangrijk in bestuur?*

Dat mensen gelijke kansen hebben, dat er eerlijke wetten zijn, en dat de regering niet alles alleen beslist. Artikel 1 luidt: ‘Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.’ Kijk bijvoorbeeld samen naar enkele van de grondrechten op: <https://prodemos.nl/kennis/informatie-over-politiek/wat-is-een-rechtsstaat/grondrechten/>.

- *Kun je een voorbeeld noemen van iets waarin de macht vandaag wordt beperkt?*

Onafhankelijke rechters, vrije verkiezingen of de pers. Zo kan de regering niet alles zelf bepalen. Wijs leerlingen ook op andere vormen van machtsbeperking die ze wellicht herkennen uit het nieuws of eigen ervaring: vakbonden die arbeidsrechten verdedigen (bijv. staking bij NS of zorg), consumentenorganisaties die bedrijven aanspreken op oneerlijke praktijken, milieuorganisaties die via de rechter beleid aanvechten (zoals de Urgenda-zaak), en de bevolking zelf — via

demonstraties (bijv. boerenprotesten, klimaatmarsen) of petitie's. Dit zijn allemaal hedendaagse uitingen van hetzelfde verlichte principe dat Montesquieu formuleerde: macht moet begrensd worden, ook als die macht niet bij de overheid ligt maar bij grote bedrijven of andere invloedrijke spelers.

Extra – hedendaagse koppeling:

Vraag: *Welke denker past het best bij Nederland vandaag?*

Mogelijke antwoorden:

- Voltaire → vrijheid van meningsuiting.
- Montesquieu → onafhankelijke rechtspraak.
- Rousseau → democratie en stemrecht.

Valkuilen:

- Leerlingen zeggen soms alleen “vrijheid is belangrijk”. Vraag altijd: *Vrijheid waarvan? of Hoe zie je dat terug in wetten of bestuur?* Dit is ook te koppelen aan actualiteit. Waar is beperking van vrijheid? Hoe zie je dat terug? Hoe zit het bij corona?

Opdracht 3 – Kunst en verstand

Instructie voor de docent:

- Laat één schilderij van Hans Memling zien (via digibord of print). <https://clostertomemling.be/nl/oeuvre> Aanrader voor samen in de klas: **“Maria met Kind en engelen” (ca. 1485, Staatliche Museeum zu Berlin)**.
- Vertel dat Memling gold als voorbeeld van zuiverheid en vakmanschap; zijn werk was religieus, maar Keuberberg zag er ook vakmanschap en menselijke schoonheid in – typisch verlicht: leren van het verleden.
- Laat leerlingen de drie vragen beantwoorden; bespreek daarna samen.

Hans Memling (1485), Maria met Kind en engelen, Staatliche Museeum zu Berlin.

Voorbeeldschilderij – analyse en modelantwoorden:

1. Wat zie je op dit schilderij?

Een serene Maria met het kind Jezus op schoot, omringd door engelen die muziek maken.
→ Rust, evenwicht, perfecte symmetrie, verfijnde details.

2. Denk je dat dit werk bedoeld was voor geloof, kennis of schoonheid – of alle drie?

Alle drie. Voor religie (Maria als heilige figuur), voor kennis (weergave van Bijbelverhaal en moraal), en voor schoonheid (evenwicht, harmonie, kleurgebruik).

3. Waarom zou Van Keerbergh deze kunst belangrijk vinden, terwijl ze eeuwen ouder was dan hijzelf?

Hij zag kunst niet alleen als geloofsuiting, maar als **voorbeeld van menselijke creativiteit en vakmanschap**. Kunst toont het vermogen van de mens om te leren, observeren en iets moois te scheppen – precies wat de Verlichting bewonderde.

Vergelijk met nu:

- Moderne kunst (bijv. Banksy) wil vaak ook **leren of aanzetten tot denken** – in die zin is kunst nog steeds “verlicht”. Hoe vinden leerlingen de muurschildering, de locatie én het feit dat het kunstwerk verwijderd is? <https://jeugdjournaal.nl/artikel/2581668-nieuwe-muurschildering-van-banksy-op-rechtbank-in-londen>

A new artwork by Banksy, which shows a judge attacking a protester with a gavel, at the Royal Courts of Justice in London, 2025. Photo by Callum Parke. Image via Alamy.

Valkuilen:

- Leerlingen denken dat oude kunst “alleen voor gelovigen” was; benadruk de *veranderende betekenis* van kunst door de eeuwen heen.
- Toon eventueel ook een modern werk om het verschil te laten zien (contrast religieus – kritisch).

Suggestie voor afsluiting

Laat leerlingen als klas een “**Top 3 verlichte ideeën voor vandaag**” kiezen.

Voorbeeld:

1. Onderwijs voor iedereen.
2. Vrijheid van meningsuiting.
3. Gelijke rechten voor de wet.

Gebruik dat als korte reflectie of muurposter met citaten.

Actuele verdieping: Verlichte waarden onder druk

Deze sectie is geen verplicht onderdeel, maar biedt de docent handvatten wanneer leerlingen zelf actuele onderwerpen inbrengen zoals Trump, internationale spanningen of politieke polarisatie. De koppeling met de Verlichting maakt van actualiteit een historisch-analytische les.

Achtergrond voor de docent: de internationale context

De idealen van de Verlichting (rede, rechtsstaat, scheiding van machten, bescherming van minderheden) staan op dit moment internationaal sterk onder druk. De zogenoemde “rules-based international order”, het systeem van internationale regels en verdragen dat na 1945 werd opgebouwd, functioneert steeds minder. Allianties zoals de NAVO komen onder druk te staan. Er is een groeiende groep leiders wereldwijd die de democratische rechtsstaat openlijk afwijzen en macht boven recht stellen. Wetenschappers en politicologen spreken wel van een “Autocratische Internationale”: een informele groep van leiders en regimes die samenwerken juist omdat zij antidemocratische waarden delen.

Ook nationaal is er een tendens waarbij volksvertegenwoordigers soms stellen dat de meerderheid bepaalt, ongeacht de belangen van minderheden. Maar de democratische rechtsstaat die uit de Verlichting voortkwam, gaat juist verder dan meerderheidsbeslissing: hij vraagt ook dat de belangen en rechten van minderheden worden erkend en beschermd. Dat onderscheid tussen “democratie als meerderheidsregel” en “democratische rechtsstaat” is een kernpunt dat leerlingen kunnen begrijpen en dat direct aansluit bij de leerdoelen van deze opdracht.

Opdracht 4 (optioneel) — Rollenspel: democraat vs. autocraat

Dit rollenspel is opgenomen in het leerlingmateriaal als opdracht 4. Het sluit aan bij de leerdoelen en geeft leerlingen de kans om verlichte waarden actief te toetsen aan autocratische argumenten. Hieronder vindt u de instructie voor de docent en de antwoordverwachtingen.

Instructie voor de docent:

Verdeel de klas in twee groepen: “democraten” en “autocraten”. Beide groepen krijgen een rol en een set van stellingen uit het leerlingmateriaal. Ze bereiden in 5–7 minuten een standpunt voor en verdedigen dat daarna klassikaal. U leidt de discussie. Na afloop bespreken leerlingen welk systeem zij overtuigender vonden en waarom. Benadruk dat het verdedigen van een autocratisch standpunt in een rollenspel niet betekent dat je dat ook echt vindt: het gaat om het begrijpen hoe die redenering werkt, precies zoals historici dat doen.

Antwoordverwachtingen per stelling:

Stelling 1: “Als de meerderheid iets wil, moet het kunnen. Ook als een minderheid het er niet mee eens is.”

Democraten: in een rechtsstaat worden rechten van minderheden beschermd, ook als de meerderheid dat niet wil. De Verlichting leerde dat macht begrensd moet worden: ook de macht van de meerderheid. Autocraten: de meerderheid heeft gesproken, dat is democratie. Wie dat blokkeert, ondermijnt de volkswil. *Kernpunt voor de docent: het onderscheid tussen “democratie” als stemmen en “democratische rechtsstaat” als systeem met grondrechten.*

Stelling 2: “Een sterke leider die snel beslissingen neemt is beter dan een trage democratie met eindeloos overleg.”

Democraten: snelheid zonder controle leidt tot willekeur en misbruik. De Verlichting leerde juist dat één persoon niet alles mag bepalen. Autocraten: in een crisis is daadkracht nodig; overleg kost tijd en levens. *Kernpunt: het argument voor autocratisch leiderschap klinkt redelijk, maar heeft historisch tot grote machtsmisbruiken geleid.*

Stelling 3: “Internationale regels en verdragen beperken onze vrijheid als land. Ons eigen volk moet voorop staan.”

Democraten: internationale regels beschermen juist ook onze burgers en houden sterkere machten in toom. Ze zijn de Verlichting op wereldschaal. Autocraten: nationale soevereiniteit is het hoogste goed; andere landen mogen ons niets opleggen. *Kernpunt: de spanning tussen nationale soevereiniteit en internationale rechtsorde — een actueel debat dat leerlingen herkennen.*

Afsluiting van het rollenspel:

Sluit af met de vraag: “Als Van Keerbergh nu zou leven, in welk land zou hij zich thuis voelen — en in welk land absoluut niet? Waarom?” Dit brengt de historische figuur terug in de les en verbindt verleden met heden op een manier die leerlingen direct aanspreekt.